

Lamium galeobdolon (L.) L. in Nederland

door

J. MENNEMA
(Rijksherbarium, Leiden)

„*Lamium galeobdolon* is een zeer variabele soort en het fijne ervan is nog lang niet duidelijk”, schreef Dr. S. J. van Ooststroom vele jaren geleden aan GRÉGOIRE (1953) naar aanleiding van diens brief over de tweërlei vormen, die hij van deze soort herhaaldelijk aantrof.

Aan deze woorden moest ik denken, toen ik tijdens mijn *Lamium*-onderzoek meende een duidelijk onderscheid te kunnen maken tussen twee taxa van *L. galeobdolon*, die ik onder meer om hun geografische verspreiding subspecies zou willen noemen. De ene subspecies heeft een noordelijke verspreiding: Zuid-Scandinavië vanaf de Finse Golf, Duitsland met als zuidelijke grens de Donau en als westelijke de Rijn, de Oosteuropese landen inclusief de Baltische, behoudens het gebied, waar de Elbe ontspringt, tot in Rusland. De andere subspecies heeft een zuidelijke verspreiding: vanuit de Britse eilanden via België en Frankrijk met als zuidelijke grens de Pyreneeën via Noord-Italië, Zwitserland, Oostenrijk en de Balkan, alsmede het gebied waar de Elbe ontspringt (*fig. 1*). Nederland ligt in het noordwestelijke grensgebied van beide ondersoorten op het vasteland van Europa.

De noordelijke subspecies is algemeen bekend als subsp. *galeobdolon* [syn. *L. galeobdolon* subsp. *vulgare* (Pers.) Hayek; *Pollichia vulgaris* Pers.; *Galeobdolon vulgare* (Pers.) Pers.; *Lamiastrum galeobdolon* (L.) Ehrendf. & Polatschek subsp. *galeobdolon*], de zuidelijke als subsp. *montanum* (Pers.) Hayek [syn. *Pollichia montana* Pers.; *Galeobdolon montanum* (Pers.) Reich.; *Lamium montanum* (Pers.) Löve & Löve; *Galeobdolon luteum* Huds. subsp. *montanum* (Pers.) Dvořáková;

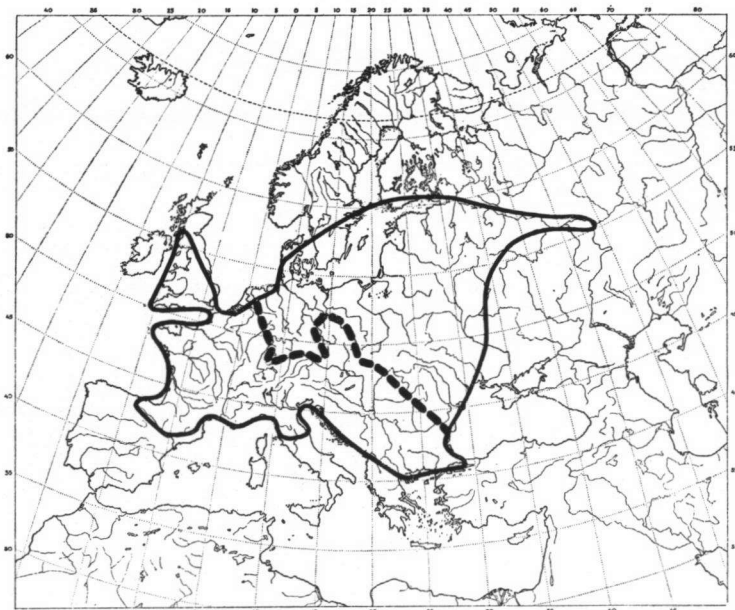

Fig. 1. Verspreidingskaart van de noordelijke en zuidelijke ondersoorten van *Lamium galeobdolon* (L.) L.

Lamiastrum galeobdolon (L.) Ehrend. & Polatschek subsp. *montanum* (Pers.) Ehrendf. & Polatschek]. Om nomenclatorische redenen twijfel ik aan de juistheid van deze namen. Immers, subsp. *galeobdolon* is de typische ondersoort, maar de soort is beschreven van Montpellier in Zuid-Frankrijk (MAGNOL, 1686; NATHHORST, 1756) waar alleen de zuidelijke subspecies voorkomt, die nu bekend staat als subsp. *montanum*. Ook de summiere beschrijving van MAGNOL (1686, p. 149), waaraan NATHHORST (1756, p. 19) blijkt LINNAEUS (1759, p. 475) refereert: „*Lamium folio oblongo luteum*” duidt op een kenmerk, dat alleen betrekking kan hebben op de als subsp. *montanum* bekend staande ondersoort, te weten „*folio oblongo*”.

De beide ondersoorten kunnen namelijk als volgt van elkaar worden onderscheiden:

noordelijke subspecies

Stengel 20—30(—40) cm hoog, beharing uitsluitend op de ribben.

Cauline bladen¹⁾ 1—2,5(—3) cm lang, index 1,0—1,5.

Flora bladen¹⁾ 1,5—3,5(—4) cm lang, index 1,0—1,4(—1,6).

Schijnkrans 2—8 bloemen.

zuidelijke subspecies

Stengel (25—)30—65 cm hoog, beharing homogeen.

Cauline bladen (2—)3—10 cm lang, index (1,1—)1,4—2,0(—2,5).

Florale bladen (2,5—)3—12 cm lang, index (1,4—)1,6—2,9.

Schijnkrans (8—)10—20 bloemen.

¹⁾ De florale bladen zijn de bovenste bladen met schijnkransen, de cauline bladen de onderste, waarin de schijnkransen niet aanwezig zijn (MENNEMA, 1968). De metingen zijn telkens aan het bovenste cauline en het onderste florale bladpaar verricht.

Kelktanden meestal $2/3 \times$ zo lang als de kelkbuis.

Chromosoomaantal $2n = 18$.

Kelktanden meestal $1/2 \times$ zo lang als de kelkbuis.

Chromosoomaantal $2n = 36$.

De term „folio oblongo” moet, gezien de bovenstaande verschillenmerken m.i. duidelijk alleen van toepassing zijn op de zuidelijke subspecies.

Daar ik van mening ben, dat het onmogelijk is om een plant te beschrijven van een gebied, waar zij niet voorkomt, moet de naam subsp. *galeobdolon* worden gebruikt voor de zuidelijke ondersoort [syn. *L. galeobdolon* (L.) L. subsp. *montanum* (Pers.) Hayek]. De noordelijke ondersoort moet dan heten subsp. *vulgare* (Pers.) Hayek.

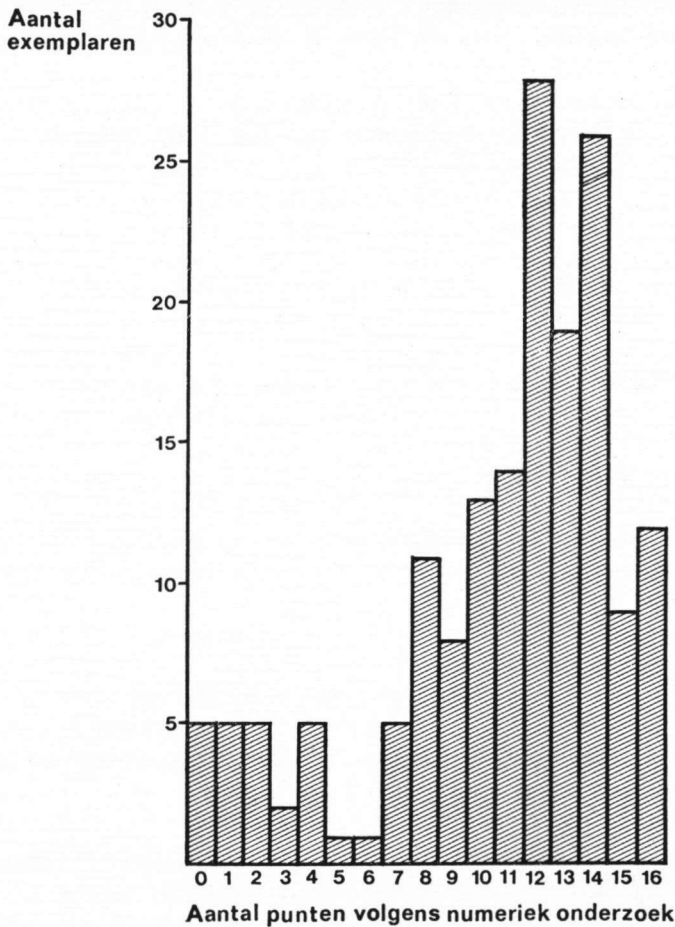

Fig. 2. Resultaat van het numerieke onderzoek verricht aan het Nederlandse herbariummateriaal van *Lamium galeobdolon* (L.) L.

Een kritische beschouwing van de verschillenmerken tussen beide ondersoorten had tot resultaat, dat de beharing van de stengel als het standvastigste en betrouwbaarste kenmerk mocht worden opgevat. LANGE (1859) vermeldt dit kenmerk zelfs nadrukkelijk in de Deense flora: „Staengelen opstigende, duunhaaret af nedad tiltrykte Haar paa Kanterne”. De overige morfologische kenmerken vielen op een klein traject samen.

Bij het doorwerken van het Nederlandse materiaal bleek in sommige gevallen de beharing van de stengel niet meer overeen te stemmen met de overige kenmerken van de ondersoort. De lengte en de bladindex van de cauline en florale bladen, als ook het aantal bloemen per schijnkrans en de verhouding kelktanden: kelkbuis konden een exemplaar tot de noordelijke subspecies *vulgare* bestempelen, maar de stengelbeheading bleek homogeen te zijn. De grenzen tussen beide subspecies vervaagden; een verschijnsel, dat ENDTMANN (1966) ook voor het grensgebied van beide ondersoorten in Duitsland en DVOŘÁKOVÁ (1966) voor het grensgebied in Tsjechoslowakije had waargenomen. In zijn determinatietabel voor gele dovenetel ruimt ENDTMANN (l.c.) zelfs een plaats in voor de overgangsvorm tussen de ondersoorten.

Op grond van de 8 morfologische verschillen, die de bovenstaande kenmerken opleveren, heb ik aan het Nederlandse materiaal in de collecties van Leiden, Groningen en Maastricht een numeriek onderzoek gedaan om de beide ondersoorten in Nederland te scheiden. De typische kenmerken voor subsp. *vulgare* telden voor 0, de typische kenmerken voor subsp. *galeobdolon* voor 2 punten, het samenvallende traject en een onduidelijk beharingsbeeld leverden 1 punt op. Het resultaat van dit numerieke onderzoek (fig. 2) was, dat van een overgangsvorm, zoals ENDTMANN (l.c.) die voor Duitsland opgeeft, in Nederland geen sprake is. Er is een duidelijk onderscheid tussen de van de typische ondersoort weinig afwijkende subsp. *vulgare* en een veel variabelere subsp. *galeobdolon*.

Wat de verspreiding van de beide ondersoorten in Nederland betreft, is het beeld nog niet geheel duidelijk (fig. 3). Volgens het onderzochte herbariummateriaal zou de noordelijke subspecies voorkomen in Drente, Twente, de Gelderse Vallei, de Scheveningse Bosjes, Noord-Brabant en Zuid-Limburg. De zuidelijke subspecies komt veelvuldiger voor in deze gebieden, met uitzondering van Drente en bovendien in Groningen (oorspr.?), andere delen van Overijssel, Veluwezoom, Achterhoek en de omgeving van Nijmegen. De vindplaatsen in het westen van Nederland hebben vrijwel alle betrekking op het voorkomen op landgoederen.

In 1970 is een onderzoek gestart, om van de gele dovenetel in Nederland ter plaatse materiaal en vegetatiekundige gegevens te verzamelen. Het in 1970 verkregen materiaal wordt thans verder gekweekt in het Laboratorium voor Experimentele Plantensystematiek te Leiden en de heer J. H. Wieffering, werkzaam aan dit instituut, heeft mij toegezegd chromosoomtellingen te verrichten teneinde ook dit kenmerk in het onderzoek te kunnen betrekken. Voorlopig staat Nederland door de chromosoomtellingen van GADELLA & KLIPHUIS (1963) in de literatuur (POLATSCHEK, 1966) bekend als een land, waar alleen de zuidelijke subsp. *galeobdolon* wordt aangetroffen. Of de vegetatiekundige gegevens kunnen bijdragen tot een nader onderscheid tussen de beide ondersoorten, dient te worden afgewacht.

Tijdens het veldonderzoek rees t.a.v. de vindplaatsen in Drente twijfel aan het oorspronkelijke voorkomen van de soort aldaar. In Norg wordt zij aangetroffen

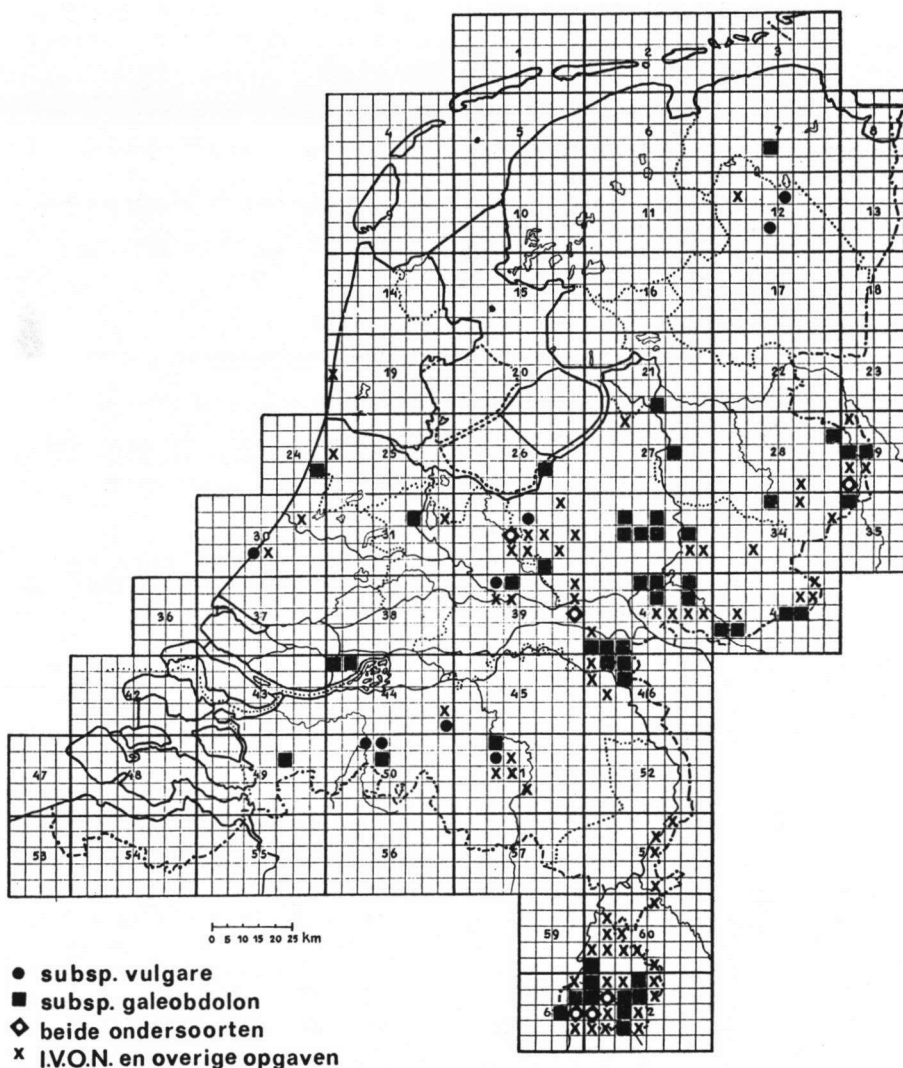

Fig. 3. De verspreiding van *Lamium galeobdolon* (L.) L. in Nederland.

in een houtwal met *Quercus robur*, *Sorbus aucuparia*, *Crataegus monogyna*, *Betula pubescens* en *Prunus serotina*. Bewoners ter plaatse wisten te vertellen, dat de planten daar waren uitgezet, wat erg aannemelijk leek. Te Loon werd de gele dovenetel in een laantje gevonden op een plaats, die sterk de indruk gaf een voormalige vuilnisbelt te zijn. Het bezoek aan deze groeiplaatsen gaf ons niet bepaald de overtuiging de gele dovenetel in Drente op een natuurlijke standplaats te hebben aangetroffen.

Zo zullen er ook met betrekking tot de verspreiding in Nederland van de beide ondersoorten van de gele dovenetel nog wel enkele moeilijkheden te overwinnen zijn, alvorens „het fijne ervan geheel duidelijk wordt”.

Literatuur

- DVOŘÁKOVÁ, M., 1966. Rod Galeobdolon Adans. v. Československu. Publ. Fac. Sci. Univ. J. E. Purkyne, Brno, 477, p. 355—371.
- ENDTMANN, J., 1966. Untersuchungen an Sippen der Gelben Taubnessel (*Lamium galeobdolon* (L.) Nathh.). Feddes Rep. 72(2/3), 1965, p. 132—154.
- GADELLA, T. W. J. & E. KLIPHUIS, 1963. Chromosome numbers of flowering plants in the Netherlands. Acta Bot. Neerl. 12, p. 195—230.
- GRÉGOIRE, L., 1953. *Lamium galeobdolon* (Crantz). Natuurh. Maandbl. Limburg 42(6/7), p. 62—63.
- LANGE, J., 1859. Haandbog i den Danske Flora. Kjøbenhavn.
- LINNAEUS, C., 1759. *Amoenitates Academicae seu dissertationes*. Stockholm.
- MAGNOL, P., 1686. *Botanicum Mospeliense*. Montpellier.
- MENNEMA, J., 1968. Een merkwaardige *Lamium maculatum* L. *Gorteria* 4(6/8), p. 100—103.
- NATHHORST, T. E., 1756. *Flora Mospeliensis*. Upsala.
- POLATSCHKEK, A., 1966. Cytotaxonomische Beiträge zur Flora der Ostalpenländer, II. *Österr. Bot. Zeitschr.* 113, p. 101—147.

Summary

It is the author's opinion that *Lamium galeobdolon* (L.) L. can be subdivided into two subspecies, which have separate areas of distribution (*fig. 1*). The species was originally described from Montpellier (France), so the typical subspecies *galeobdolon* is the southern one [syn. subsp. *montanum* (Pers.) Hayek] and the northern subsp., formerly considered the typical subspecies, must be called subsp. *vulgare* (Pers.) Hayek.

The differences between the subspecies are tabulated below:

subsp. <i>vulgare</i>	subsp. <i>galeobdolon</i>
Stem 20—30(—40) cm, hairs exclusively on the ribs.	Stem (25—)30—65 cm, homogeneously hairy.
Cauline leaves 1—2.5(—3) cm, index 1.0—1.5.	Cauline leaves (2—)3—10 cm, index (1.1—)1.4—2.0(—2.5).
Floral leaves 1.5—3.5(—4) cm, index 1.0—1.4(—1.6).	Floral leaves (2.5—)3—12 cm, index (1.4—)1.6—2.9.
Verticillaster with 2—8 flowers.	Verticillaster with (8—)10—20 flowers.
Calyx-lobes mostly 2/3 x as long as the calyx-tube.	Calyx-lobes mostly 1/2 x as long as the calyx-tube.
Chromosome number $2n = 18$.	Chromosome number $2n = 36$.

Like in Germany (ENDTMANN, 1966) and in Czechoslovakia (DVOŘÁKOVÁ, 1966) in the Netherlands the areas of the two subspecies reach each other. Here it is sometimes difficult to separate the subspecies. By means of a numerical investigation (*fig. 2*) it was possible to establish that 'transitory forms' as found by ENDTMANN (l.c.), do not occur in the Netherlands.